

श्री. विजय.म. गाडगीळ.
 'अवधूत' प्लॉट नं.४३२,सेक्टर२५,
 निगडी,प्राधीकरण,पुणे ४४
 फोन नंबर : ०२० २७६५६६६६

सौ. यशस्विनी. मु. केंदूरकर
 श्रीसमर्थ हौसिंग सोसायटी,
 धन्वंतरी सभागृहामागे, पुणे ४११००४

(२०१४ - ऑगस्ट महिन्यातील स्वाध्याय)

दा. प्रवेश : द.१२ -१० (उत्तम पुरुष निरूपण)

माणसाचा जन्म मिळणे हेच आधी फार दुर्लभ आहे, त्यानंतर त्या जन्मात कसे वागावे हे समजणे तर फारच अवघड आहे, समजून घ्यावयाची बुद्धी होणे त्यापेक्षाही दुर्लभ आहे व योग्य असे मार्गदर्शन मिळणे तर दुरापास्तच आहे.पण आपण सर्वजण खूप भाग्यवान आहोत कारण आपल्याला श्री.समर्थासारखे गुरु लाभले आहेत व त्यांचे मार्गदर्शन स्वीकारून अभ्यास करावयाची बुद्धी आपल्याला मिळाली आहे.

आपल्याला प्राप्त झालेले मानवी जीवनाची सार्थक करण्यासाठी काय करावे याचे स्पष्ट मार्गदर्शन समर्थांनी या समासात केले आहे.

आपण यथेष्ट जेवणे । उरले ते अन्न वाटणे । परंतु वाया दवडणे । हा धर्म नव्हे ॥१२-१०-१ ॥

तैसे ज्ञानें तृप्त व्हावे । तेंचि ज्ञान जनास सांगावें । तरतेन बुडो नेदावें । बुडतयासी ॥ १२-१०-२ ॥

या दोन ओव्यां मधे श्री.समर्थांच्या या समासाचे सार आहे. काटकसरीने वागून संसाधनांचा अपव्यय टाळावा हा संदेश यातून स्पष्ट होतो व हे प्रत्येकाने लक्षात घेणे आजच्या जीवनात फार महत्वाचे आहे. आज नीरनिराळ्या गोष्टींचा तुटवडा हा सर्वांनाच भेडसावू लागला आहे.अशा वेळी समर्थांचे मार्गदर्शन हे माणसाना विचार करण्यास उपयुक्त ठरू शकेल.

ज्याने अवगुणांचा त्याग केला आहे,उत्तम गुण संपादन केले आहेत,ज्याने आत्मज्ञान प्राप्त करून घेतले आहे असा पुरुष म्हणजेच श्री.समर्थांचा उत्तम पुरुष होय.त्याने इतराना मागदर्शन करणे आवश्यक आहे. अशा पुरुषाने आपण स्वतः ज्ञान संपादन करून लोकाना मार्गदर्शन करावे असा उत्तम पुरुष होण्यासाठी अंगी कोणते गुण बाणवावेत याचे उत्कृष्ट मार्गदर्शन श्री.समर्थांनी या समासातओवी क्रमांक १ ते १३ मधे केले आहे. व हे करीत असताना त्याने कसे वागावे याचे मार्गदर्शन ओवी क्रमांक १८ ते ३१व ३९ मधे केले आहे तसेच “आमची प्रतिज्ञा ऐसी । काही न मागावे शिष्यासी । आपणामागे जगदीशासी । भजत जावे ॥ १२-१०-३४ ॥” असा इशाराही दिला आहे.आज आपल्याला अनुभवास येत असलेल्या,भ्रष्टाचाराने बरबटलेल्या समाजात खरे समाजकार्य करू इच्छिणाऱ्यांनी लक्षात ठेवण्यासारखी ही ओवी आहे.

दा.परिचय : (द.४ समास ४,५ व ६)

या महिन्याच्या स्वाध्यायात आपल्याला दशक ४ मधील पादसेवन, आर्चन, व वंदन या तीन प्रकारच्या भक्तीचा अभ्यास करावयाचा आहे.पादसेवन याचा अर्थ सेवा करणे, विनम्र भावाने राहणे, मी कोणीतरी मोठा आहे असा अहंकार सोडून देऊन राहणे, होय.अहंकार त्यागणे व अलिप्तता साधणे या साठी आपल्याला त्याग वृत्ती शिवाय उपाय नाही.या साठी सद्गुरुचरणी लीन होऊन अनन्य भावाने त्यांची चरण सेवा करणे म्हणजे पादसेवन भक्ती होय.

सद्गुरुंपाशी निर्लेप आपलेपणा, देह त्यांच्या सेवेत गुंतवून ठेवणे, आणि मन त्यांच्याकडून येणाऱ्या सूचना ग्रहण करण्यास निरंतर तयार असणे या तीन गोष्टी एकत्र आल्या की पादसेवन भक्ती घडते. श्री.समर्थ म्हणतात की, “ पादसेवन तेचि जाणावे । कायावाचामनोभावे । सद्गुरूचे पाय सेवावे । सद्गती कारणे ॥ ४-४-२ ॥ ” सद्गती कारणे म्हणजेच सत्स्वरूपाचे ज्ञान होण्यासाठी सद्गुरूकृपाच आवश्यक आहे. सध्यस्थितीत आपल्याला ज्या ज्या अनुभूती येतात त्या ज्ञानेंद्रियांचा बाह्य वस्तूशी संग झाल्यावरच निर्माण होतात. पण सत्स्वरूपाची अनुभूती मात्र याही पलीकडील असल्याने ” संगत्याग “आवश्यक आहे.म्हणून श्री समर्थ सांगतात,“ संगत्याग आणि निवेदन । विदेहस्थिती अलिप्तपण । सहजस्थिती उन्मनी विज्ञान । हे सप्तही एकरूप ॥ आपणही संतांच्या

वचनांवर,सांगण्यावर पूर्ण विश्वास ठेवून कायावाचामने करून त्यांच्या उपदेशानुसार वागून, म्हणजेच पादसेवन भक्ती करून सद्गती प्राप्त करू शकतो.

‘अर्चन’ याचा अर्थ समर्पण वृत्ती राखणे.आपल्यापाशी जे जे काही उत्तम असे आहे ते सर्व परमेश्वराला अर्पण करणे होय, व हे करताना मला काही मिळावे अशी पुसटशीही इच्छा मनात न बाळगणे होय.यालाच निरपेक्ष समर्पण असे म्हणतात. श्री. समर्थानी या समर्पण प्रक्रियेचे उदात्त असे वर्णन या समासात केले आहे.अर्चन भक्ती म्हणजे, “ काया वाचा मनै । चित्तै वित्तै जीवै प्राणै सद्भावे भगवंत आर्चने । या नांव आर्चन भक्ती ॥ ४-५-२९ ॥

परमेश्वराच्या पूजेत करावयाचे “बाह्योपचार”म्हणजे बाह्य अर्चन व परमेश्वराची “मानस पूजा “ म्हणजे आतील अर्चन होय. वंदन म्हणजे नमस्कार करणे होय. परमेश्वराची जाणीव सतत राहण्यासाठी आपल्या समोर किंवा सान्निध्यात येणाऱ्या प्रत्येक गोष्टीतील त्या अविनाशी तत्वाला नमन करण्याची जी प्रक्रिया आहे तिलाच “वंदन भक्ती “ म्हणतात. श्री. समर्थ म्हणतात “ जेथे दिसती विशेष गुण । ते सद्गुरूचे अधिष्ठान । या कारणे तयासी नमन । अत्यादरे करावे ।”

दा. प्रबोध : (द. १ - ९ परमार्थ स्तवन, १३ - ७ प्रत्यय विवरण, व १९ - ७ यत्न निरूपण)

परमार्थ स्तवन : परमार्थ म्हणजे काय याचे स्पष्ट वर्णन या समासात केले आहे. श्री.समर्थ या समासात सांगतात की परमार्थ म्हणजे ‘ रोकडा ब्रह्मसाक्षात्कार होय.’ परमार्थ हाच शाश्वत सुखाचा खरा मार्ग आहे.

परमार्थाचा पुढील दिल्याप्रमाणे निरनिराळ्या पध्दतीने अर्थ लावता येतो.

१) परम म्हणजे अनुपम, सर्वोत्तम आणि अर्थ म्हणजे ध्येय होय.परमार्थ म्हणजे “सर्वोत्तम ध्येय” होय

२) परम म्हणजे अखेरचे, अद्वितीय व अर्थ म्हणजे कारण,हेतू, मूळ होय यानुसार परमार्थ म्हणजे “ अंतिम हेतू , अर्थात निरतिशय समाधान, शांती” मिळविणे होय.

३) परम म्हणजे श्रेष्ठ व अर्थ म्हणजे ज्ञेय वस्तू. यानुसार परमार्थ म्हणजे “ परमेश्वराचे ज्ञान होणे” होय मनुष्य सर्व जीवनभर सुखासाठी धडपड करित असतो व नीरनिराळ्या गोष्टींमध्ये त्याचा शोध घेत असतो. परंतु परमार्थ हाच शाश्वत सुखाचा खरा मार्ग आहे हे त्याला समजत नाही. भगवंताचे ज्ञान होऊन जीवनातील दुःख नामशेष करणे हेच परमार्थाचे खरे लक्षण आहे.

प्रत्यय विवरण : प्रत्यय म्हणजे अनुभूती होय. या समासात, परमात्म तत्व जाणणे,त्याची अनुभूती येणे याच अर्थाने प्रत्यय हा शब्दप्रयोग केलेला आहे.विश्वातील सर्व गोष्टींना चेतना देणारा जो सर्वात्मा आहे तोच अंतरात्मा आहे.तोच सर्वांचा कर्ता आहे. त्याला जाणणे म्हणजे प्रत्यय येणे होय आपल्याला जीवनात जे अनुभव येतात ते आपल्या ज्ञानेंद्रियांच्या मार्फत येत असतात. परंतु परब्रह्माची अनुभूती आपल्या ज्ञानेंद्रियांच्या कक्षेच्या बाहेर असल्याने ती आपल्याला ज्ञानेंद्रियामार्फत घेता येत नाही. आत्मानात्म विवेक करावा लागतो, आत्मानात्म विवेक करता येणे म्हणजे, अनात्म काय व आत्म म्हणजे काय हे समजून घेणे होय. अनात्म म्हणजे जे अनित्य आहे ते, म्हणजेच जे क्षय पावते, नाहीसे होते, ज्याच्या मध्ये बदल होतो, ज्याला जन्म-मृत्यू आहे असे जे जे आहे ते. व जे नष्ट होत नाही, अविनाशी आहे, अनंत आहे, अक्षय आहे असे ते परमात्म तत्व होय. त्यालाच नित्यानित्य विवेक असे म्हणतात.

यत्न निरूपण : श्री.समर्थानी या समासात सांगितले आहे की,पारमार्थिकाने आपले ईश्वरानुसंधान बिघडू न देता यथा शक्ती जनप्रबोधन व लोकसंग्रह करणे व समाज सेवा करणे गरजेचे आहे.हे करताना, विचार न करता, अनुभव नसताना उगेच काहीतरी करू नये. श्री.समर्थ म्हणतात“ आपणास बरे पोहता न ये । लोक बुडवावयाचे कोण कार्य । गोडी आवडी वायां जाये । विकल्पचि अवघा ॥ १६ ॥ तसेच “ अभ्यासे प्रगट व्हावे । नाही तरी झाकोन असावे । प्रगट होऊन नासावे । हे बरे नव्हे ॥ १९-७-१७ ॥

प्रश्नपत्रिकेतील ५वा प्रश्न प.दा.अ. मुळे आपल्यात किती आत्मविश्वास आला आहे हे दर्शवू शकतो.

*****